

Tischnerova abeceda

A **B** **C** **D** **E** **F**

G **H** **I** *J* **K** **L**

M **N** **O** **P** **Q** **R**

S *T* *U* *V* **W** **X**

Y **Z**

Výbor z myšlenek Józefa Tischnera

Uspořádal Wojciech Bonowicz

Triáda

Tischnerova abeceda

Výbor z myšlenek Józefa Tischnera

Uspořádal Wojciech Bonowicz

Copyright © Józef Tischner, 2012

This translation is published by arrangement with
Społeczny Instytut Wydawniczy Znak
Sp. z o. o., Kraków, Poland.

Selection & Preface © Wojciech Bonowicz, 2023
Translation © Jiří Červenka & Martin Veselka, 2023
ISBN 978-80-7474-414-3
ISBN (PDF) 978-80-7474-431-0
ISBN (ePub) 978-80-7474-432-7
ISBN (mobi) 978-80-7474-433-4

Myšlení v radostném duchu

Zkuste si ho představit... Je polovina osmdesátých let, zimní noc, jsme v centru Krakova. V pět hodin ráno, nebo dokonce možná už ve čtyři se v jednom z bytů v nejvyšším podlaží Domu akademického duchovenstva rozsvěcí světlo. Józef Tischner, kterému je v té době kolem pětapadesáti, vstává, holí se a staví na kávu. Tu pije silnou a sladkou, s několika lžičkami cukru nebo medu. Čte, dělá si poznámky a v sedm hodin schází dolů, aby odsloužil mši. Půl hodiny nato usedá do společné jídelny. Nemá-li žádnou přednášku nebo schůzi, vrací se ke své práci. V jednu hodinu je oběd.

Pak se začnou objevovat hosté. „Jediné, co mě v semináři nenaučili, je vyhazovat lidi za dveře,“ zavtipkuje Tischner v jednom rozhovoru. U dveří jeho bytu klepou opravdu všichni – kurýři podzemního hnutí Solidarita, kolegové z redakce časopisu Tygodnik Powszechny a z nakladatelství Znak, seminaristé na opravné termíny zkoušek či mladé herečky, které od něj žádají radu v obtížné životní situaci: „Otče, prosím vás, co je potřeba, aby mohl proběhnout křest dítěte?“ – „Dítě,“ odpovídá s úsměvem Tischner. O půl sedmé je večere. Nemá-li žádnou návštěvu, může se pak vrátit k četbě nebo psaní. Na stole mu leží polský překlad Hegelovy *Fenomenologie ducha* s vlnovkou podtrženými pasážemi. A vydání některého ze spisů Emmanuela Lévinase v originále. A možná i samizdatové vydání esejů Jana Patočky...

Tischner je v té době už natolik známou osobností, že na jeho mše a přednášky proudí davy. Pozoruhodné je, že ani přes nátlak státní moci s ním nepřerušují styky laické univerzity, které s ním spolupracují a dále jej zvou na svou půdu. Tischner tedy přednáší v Krakově na Papežské teologické akademii, kam kromě kleriků zavítává čím dál víc laiků, ale i na Státní vysoké škole divadelní či na Jagellonské univerzitě. Tam se s ním setkávám i já, od roku 1985 student polonistiky, pro niž tento kněz a filosof připravoval tematické přednášky. Velice dobře si vzpomínám na první přednášku, jíž jsem se zúčastnil. Do místnosti vstoupil vysoký statný muž v poněkud těsné a lehce vyšisované bundičce a v místy prodřených manšestrových kalhotách. Přednáškový sál byl nabitý, část posluchačů seděla dokonce na podlaze hned vedle katedry. Tischner vytáhl z aktovky své poznámky a zahájil dosti náročné pojednání na téma filosofie práce. Vzpomínám si na dojem, jaký to ve mně zanechalo: venku za oknem ponurá realita, neuplynul ještě ani rok ode dne, kdy tajná policie zavraždila kněze Jerzyho Popiełuszka, a Tischner nás tady s klidem, krok po kroku, zasvěcuje do problematiky, která jej zajímá. Neignoruje to, co se děje venku, právě naopak, chce však, abychom si uvědomili, že v tom přednáškovém sále probíhá cosi podstatného – když člověku seberou svobodu vnější, je jeho jedinou obranou svoboda myšlenková.

To je Tischner osmdesátých let 20. století – autor *Etiky solidarity*,^① knihy, v níž se filosofickým jazykem pokusil popsat zkušenost dělnické revolty v Polsku v srpnu 1980 a to, co následovalo po ní. Právě tato kniha se přičinila o to, že Tischner vešel v širší známost po celém Polsku a začal se o něj zajímat i svět. Filosoficky zaměřená práce byla totiž napsána přístupným jazykem, takže ji četli jak intelektuálové, tak dělníci. Když polská komunistická moc vyhlásila výjimečný stav, začala vyčázet *Etika solidarity* v samizdatu a tajná policie pak pronásledovala všechny, kteří knihu šířili. Na Tischnerovy přednášky jsme docházeli s vědomím, že mohou být kdykoli zakázány. Proslýchalo se, že po Krakově koluje seznam nepohodlných kněžích, které se chystá státní moc „umlčet“ – jméno autora *Etiky solidarity* figurovalo v tomto soupisu také.

A pak přišel rok 1989 a Tischner se stal jedním z těch, kteří pomáhali polské společnosti při přechodu z komunismu k demokracii. Hodně v té době psal o úzkosti ze svobody. Dostal se mimoto do střetu s mnoha kolegy z církve, neboť je kritizoval za to, že místo aby lidem pomáhali zorientovat se v nové situaci, tak jen podněcují jejich obavy. Působilo mu starosti, že katolická církev, jež byla v osmdesátých letech pro mnohé oporou a oázou svobody, se o deset let později stavěla vůči rodící se demokracii do opozice a domáhala se většího vlivu

① Český překlad vyšel roku 1985 v mnichovském exilovém nakladatelství Opus Bonum. Překladatel není uveden, autorem předmluvy je Karel Skalický. – Poznámka překladatele.

na podobu státu a legislativy. Trpělivě vysvětloval, proč není vhodné směřovat politiku a náboženství, a především využívat náboženství jako zbraň v politickém boji. „Copak lidé z církve potřebují ještě jinou formu moci nad člověkem, než je ta, kterou jim dává přirozená lidská potřeba Boha?“ tázal se. „Vystává zde riziko, že sápe-li se církev po jiné moci, zbaví ji lidé té moci, kterou skutečně má.“

Nebyl nijak zvláště radikálním kritikem, jeho kritika však zaznívala zevnitř církve – a to se nelíbilo církevním hierarchům ani části věřících. Jiná jejich část naopak našla v Tischnerovi svého mluvčího. Reprezentoval pro ně křesťanství dialogu, křesťanství, které se nebojí otázek ani konfrontací. „Podle mého názoru si naši pozornost zaslouží zejména otázka, co nám Evangelium může říct o lásce k nepřítelům,“ uvedl v rozhovoru z roku 1995. „Co to znamená milovat nepřátele? Nejen činit jim dobré, ale v určitém smyslu, z hlediska křesťanského myšlení, vycházet z toho, že možná mají pravdu oni. Právě v tom spočívá láska k nepřítelům – abychom odkrývali, že jejich ‚nepřítelství‘ je v jistém smyslu ospravedlněné. Čím? Našimi chybami.“ Když se jej ptali, jestli takový postoj není klasickým příkladem krasodušnosti, uvědomíme-li si, že se objevují i nepřátelé cyničtí a spor o mravní hodnoty je pro ně ryze intelektuální hrou, Tischner odvětil: „Samozřejmě, může to být cynik – my počkáme. Může to být skeptik – my počkáme. My máme natolik rozvinutý smysl pro humor, že s cyniky budeme ještě cyničtější a se skeptiky ještě skeptičtější. Ale nastane chvíle, kdy narazíme na

lidskou autenticitu – a v takovém okamžiku se vše nebývale zjednoduší! Pak se to, co bylo obtížné, vyjeví jako nesmírně snadné.“

Tischner totiž zároveň reprezentoval to, co kdysi označil jako „myšlení v radostném duchu“. Sám byl člověkem radostným a klidným, třebaže coby polemik býval břitký a neústupný. Jeho kritika však nikdy nebyla cílena osobně, vždy se zaměřovala na názory, demaskovala lži, objasňovala nedorozumění. Jejím cílem bylo přesvědčovat, nikoli udolat. V běžném každodenním životě se na Tischnerově tváři zpravidla zračil úsměv. Kdosi o něm prohlásil, že byl „chodící nadějí“ – člověkem, při němž se vám zkrátka chtělo žít. Jeho blízký přítel filosof Krzysztof Michalski napsal, že u Tischnera „jsme dostávali dodatečnou příležitost k tomu, abychom odhalili krásu života, sladkou chuť světa, díky němu jsme mohli zahlédnout drobný paprsek slunce tam, kde jsme čekali jen prach, bláto a špínu. Tischner nám pomáhal otevřít se světu, což znamená především chápat jiné lidi – a tak nás všechny zároveň mobilizoval k tomu, abychom vytrvale prolamovali zotročující skořepinu petrifikovaných idejí, dlouholetých zvyklostí a hluboce zakořeněných předsudků. Pomáhal nám být svobodnými.“

Tischnerova abeceda je výběrem úryvků z jeho knih a rozhovorů. Publikace tohoto typu mohou být různé. Tato je především průvodcem po pojmech. Existuje totiž určitý soubor pojmů, kolem nichž Tischnerovo myšlení bez ustání kroužilo. Není přitom nijak na škodu, že jsou to pojmy obecné. Podstatné je, že alespoň hrubě

vymezují oblast jeho zájmů – jako filosofa, náboženského myslitele, duchovního a publicisty. To je první kritérium jejich výběru – snaha dozvědět se, co a jak Tischner psal a pověděl kupříkladu o svobodě, lásce a svědomí, o pravdě a solidaritě, o nebi a pekle. K tomu přistupují témata spjatá s jeho životní zkušeností. Snažil jsem se je sice pouze naznačit, je však náročné pochopit Tischnerovo myšlení, aniž jsme si vědomi určitých okolností z jeho biografie.

Je tu ještě druhé kritérium – náš výbor zohledňuje situaci, v níž se dnes nacházíme. Naše doba bývá označována jako přelomová. V této „převratné hodině“ se hrává důležitou úlohu – přinejmenším v naší části světa – stále ještě křesťanství a naděje v něm obsažená. Bez ohledu na to, co hovoří statistické údaje o počtu praktikujících věřících, zůstává křesťanství i nadále důležitou zdrojnicí myšlenek a obraznosti, které formují náš život. Smíme tedy ještě mít „naději na naději“? tázal se Tischner. Dokáže se křesťanství vymanit z pasti zpolitizování a ukázat světu své široké obzory? Tischner byl přesvědčen, že je to nejen možné, ale vysloveně nutné. Tam, kde křesťanství vystupuje nikoli jako ideologie, nýbrž jako nabídka možnosti osvobodit se od tlaku veškerých ideologií, může sehrát ozdravnou úlohu. Měl pravdu? Byl by dnes schopen nás o tom přesvědčit?

Do Tischnerovy abecedy jsem rovněž zařadil jména některých významných osobností. Zeptáte se snad, proč zrovna tato a jiná ne? Vybral jsem takové postavy, které – podle mého soudu – měly na Tischnerovo myšlení největší vliv. Ale přeci jen s jednou výhradou: vybral

jsem pouze dva filosofy, a to ty, s nimiž se Tischner osobně setkal a jejichž vzájemné přátelství nebylo jen spřízněností v rovině čtenářské – jedná se o Romana Ingardena a Leszka Kołakowského. V opačném případě bych musel do hesláře vřadit Sokrata, svatého Augustina, Hegela, Kierkegaarda, Husserla, Heideggera, Marcela, Lévinase a mnohé další. Pak by ovšem kniha nabobtnala do takových rozměrů, že by se rázem stala nepraktickou.

Soupis hesel v Tischnerově abecedě by mohl být dvojnásobný nebo trojnásobný. Podstatnější však bylo vybrat z toho, co je zajímavé, to, co je užitečné, co dnes můžeme – a odkažme nyní na jednu z Tischnerových metafor – s prospěchem „strávit“. Není to tedy celý Tischner, není to ani Tischner v kostce, potažmo – jak se v Polsku říká – „v pilulce“. Jsou to spíše z Tischnera vyextrahované „pilulky“ na různé choroby naší doby. Ovšem jestli opravdu budou účinné, to už je jiná věc.

Wojciech Bonowicz

Bůh

Bůh působí v lidské duši (...) s láskou, nenápadně. Písmo Svaté říká, že „nezlomí nalomenou třtinu“. Člověk je takovou nalomenou třtinou, kterou je možné snadno zničit. Člověk žije různými iluzemi, různým neklidem. Velice těžce nabývá těch nejprostších pravd. Bůh člověku umožňuje získat tyto pravdy v náležitém čase. Všechno je dílem času. Člověk musí ke všemu dozrát. (Víra z poslechu, s. 54)

Ve světě existují Boží stopy – stopy Boha jako Stvořitele. Ale živý Bůh, živý Spasitel, je mezi námi natolik, nakolik jsme si ho zvolili. Boha si zvolit můžeme, a také nemusíme. Když si Boha nezvolíme, On nebude mezi námi. To je objev a velké docenění naší svobody. Bůh je mezi námi v míře odpovídající naší volbě. Bůh nám pomáhá svou milostí volbu provést. Avšak tato milost nikoho nenutí, aby volbu uskutečnil. Člověk volí: volí lidé, volí rodiny, volí národy. Pokud volit nebudou, Bůh mezi lidmi nebude. (...) Bůh přichází prostřednictvím lidské svobody. (Víra z poslechu, s. 78)

Běžně se říká, že člověk hledá úplné štěstí, ale na této zemi ho najít nemůže, proto „se otevírá“ Bohu. Z toho vyplývá, že víra je úzce spjatá s touhou po štěstí – je plodem této touhy. (...) Při porovnání těchto a jim podobných moudr v sobě cítím sílící nesouhlas. Myslím si: kdo hledá tímto způsobem, nenajde nikdy. „Otevře se“ štěstí a... nepotká milost. Potká ho to, co potkalo

nevěstu z Písni písní: otevřela dokořán dveře svého domu a ženich odešel. Proč? Z prostého důvodu: kdo se otevírá, určuje ženichovi, kam může. Kdo chce vidět, chce uzavřít Boha pouze ve svých očích; kdo chce slyšet, přizpůsobuje jeho hlas hlasům tohoto světa. Co z toho, že uvidí a uslyší, když ten, koho spatří a uslyší, už nebude Bohem? Za Boha bude pokládat svou vidinu. Proto chci tomu, kdo mě přesvědčuje, že hledá Boha a nenachází ho, říci: možná bude lepší, když toho necháš.

Vztah mezi vírou a hledáním je opačný, než se obvykle zdá. Hledání není zdrojem víry, ale víra je zdrojem hledání. Nikdo nehledá, když nevěří, že najde. Hledá ten, kdo věří. Tehdy určitě nehledá své neštěstí. Musí však být připraven i na neštěstí. Bůh přichází nejen jako štěstí nešťastných, ale také jako neštěstí šťastných. Míra lidského štěstí není mírou Boha. (Pochopit vlastní víru, s. 15–16)

Svatý Jan z Kříže píše zcela jasně o tom, že duše, která chce potkat Boha, musí popřít a ze sebe odstranit všechno, co tam bylo dosud. Musí popřít svou paměť proto, že Bůh přichází k člověku vždy jinak, než přicházel dosud. Žádné slovo nemůže pojmut Boha a jeho bohatství. Žádný duchovní prožitek, žádná duchovní extáze nemůže Boha obsáhnout. A proto člověk, který se zamiloval do nějakého jednoho slova, do jednoho citového vytržení, zůstane jako ten pocestný, který se upjal jen na to, co vidí před sebou. (Véra z poslechu, s. 59)

V lidském životě (...) jsou dva druhy setkání s Bohem. Jedno takové, kdy člověk vztáhne ruku a řekne: Bože, dej; Bože, poraď, uzdrav; Bože, udělej zázrak. Jsi bohatý, jsi mocný, jsi všemohoucí. To jsou setkání nejčastější. Lidé přicházejí k Bohu jako ke zdroji bohatství – s nataženou rukou. Jsou však i jiná setkání s Bohem, taková, která se trochu podobají setkáním v Betlémě, kdy lidé přicházejí nikoli proto, aby Bůh dal, ale proto, aby oni Bohu dali cosi svého. Při těchto druhých setkáních se odehrává cosi úžasného. Chudí lidé náhle zjišťují, že jsou bohatí. Ti, kteří nemají nic, jsou přesvědčeni, že toho mohou dát Bohu ze sebe ještě velmi mnoho. Ti, kteří trpí bídou, se náhle cítí lepší, než jsou. To je velice důležité. Jsou taková setkání s Bohem, kdy se člověk najednou cítí lepší, než sám je. Cítí, že může víc, než se dosud domníval. (Víra z poslechu, s. 286)

„Člověk se stává ateistou, když pocítí, že je lepší než jeho Bůh.“ Tato myšlenka Pierra Proudhona mi připadá velmi poučná. Má vzpoura proti Bohu, zavržení Boha a lhostejnost vůči Bohu – to všechno tkví v přesvědčení, že jsem v jistém smyslu „lepší než Bůh“. Ale i naopak: všechny návraty k Bohu souvisejí s přesvědčením, že Bůh mně, ubohému člověku, dovolí stát se být trochu lepším. (...) Cestu k Bohu otevírá má pochybnost o vlastní dobrotě. Člověk hledá Boha, když vidí, že nejen není lepší než Bůh, ale ani než ostatní lidé. (Pochopit vlastní víru, s. 30, 33)

Není většího nepřítele pravdy o Bohu coby otci lidstva než závist ukrytá v každém z nás. Když jí povolíte uzdu, nejenže rozdělí jednoho Boha na množství bohů, ale ještě k tomu vyvolá válku mezi námi. (Láska nám rozumí, s. 125)

I kněz má samozřejmě mnoho otázek, s nimiž si nedokáže poradit. Kdysi mou švagrovou, ovlivněnou četbou Kierkegaard, znepokojila Izákova oběť a začala se mě vyptávat, jak je třeba chápat ten úryvek z Bible. Nedala pokoj a nedala. A co já s tím? Napsal jsem to snad já či co!? Dokonce ani kněz není povinen nakládat si na bedra příliš těžké břemeno a snažit se něco vysvětlit místo Pána Boha. Ať i On toho také trochu vysvětlí... (Přesvědčit Pána Boha, s. 11)

Blahoslavení jsou písní, kterou zpívá Bůh, když chválí své stvoření. V modlitbě pak člověk pěje píseň chvály Bohu, a zde je tomu obráceně. Je to Bůh, kdo říká: blahoslavení... Blahoslavení, tedy hodní obdivu, skutečně velcí a vznešení. (...) Bůh jako by formuloval příkázání pro sebe sama, ne pro lidi. Nepřikazuje: buď chudý..., pouze sděluje, co je mu milé. A když je mu něco milé, nemůže to zavrhnout, a tedy za to na sebe bere v jistém smyslu odpovědnost. (Přesvědčit Pána Boha, s. 206)

Bůh samozřejmě počítá s mým obdivem. Neříká nám však: „něco za něco“. Spíše říká: „když budeš méně křičet, více uslyšíš“. (...) To je pokus o usmíření člověka s ním samým. Člověk nemá měnit svůj vztah k Bohu,

ale k sobě samému. Pak se změní i to první. (Přesvědčit Pána Boha, s. 208–209)

Viz také Ježíš Kristus, Křesťanství, Víra.

Církev

Bránit církev znamená: ukazovat, čím ona opravdu je. Čím je církev? Je hlasem transcendentna, které k nám promlouvá. (...) Bůh k nám promlouvá vtělený do hlasů tohoto světa – je v šelestu, v šumění, v lidském volání. V tom spočívá paradox Boží přítomnosti mezi námi: hlas, jímž mluví Bůh, je zároveň hlasem, který chce Boha přehlušit. Taková je církev: [je] hlasem i šumem, zpěvem i skřípotem. Kritika církve spočívá v tom, že rozlišuje mezi šumem a zpěvem. Je zapotřebí naslouchat tak, abychom zaslechli v lidských hlasech velkou Boží píseň procházející dějinami. (Nešťastný dar svobody, s. 163)

Katolická církev má v sobě velký paradox: je institucí, která podléhá pravidlům, jimiž se řídí všechny instituce, zároveň však je orgánem, který si dělá nárok na to, jak nakládat s Boží milostí, jíž může disponovat – jak sama tvrdí – jen Bůh. Kromě toho je církev faktem všestranně zakotveným v dějinách. Jen málokdo může opakovat: *nihil novi sub sole*. Zároveň však jako jen málokdo může také říci: nelze dvakrát vstoupit do téže

řeky. Život církve spočívá v neustálém navazování na minulost a zároveň i v neustálém začínání znova. (Myšlení podle Evangelii)

Jistě ne všechno, co v církvi bylo a je, vyžaduje „zakonzervování“. Podle jakých měřítek však o tom rozhodnout? Rozhodně to nejde vyřešit abstraktním způsobem. Do jisté míry o tom rozhodne život sám. Já to vidím asi takto: lidé vstupují do církve z různých důvodů. Zde se naskýtá otázka: co způsobuje, že v ní zůstávají? Teologové říkají, že milost. Jistě mají pravdu. To však neznamená, že by všechno, co s tím souvisí, bylo tajemstvím. Mně se zdá, že zůstávají ti, kteří v církvi a skrze církev nacházejí existenciální nabídku heroismu coby pravdy pro sebe. Lidé nevstupují do církve proto, aby „měli lehčí život“. Nevstupují tam ani proto, aby „to v životě měli těžší“. Vstupují tam proto, že v církvi nacházejí svědectví o heroickém rozměru lidské existence. Každý, kdo je v hloubi duše přesvědčen, že sám sebou se může stát pouze za předpokladu jakéhosi heroismu a prostřednictvím moudrého zasvěcení života rozumné životní oběti, se musí dříve nebo později zamyslet nad tím, co mu církev nabízí. A co mu církev může říci? Ať už mu řekne cokoli, důležité je jedno: její slovo musí vycházet z Evangelia. (Myšlení podle Evangelii)

V polské církvi panuje zarážející nevzdělanost. Učíme toho hodně, ale špatně. Většina problémů v naší církvi spočívá v nedostatečném vzdělání. Kdo dokáže vysvětlit, co znamená Druhý vatikánský koncil, svobodný trh,

O knize a autorovi

Tischnerova abeceda obsahuje pasáže z knih Józefa Tischnera (1931–2000) ve výběru a uspořádání spisovatele Wojciecha Bonowicze. Výbor je přehlídkou témat, která polský filosof a katolický kněz vnímal jako naléhavá a opakovaně se k nim vracel, i osob, jež zaujaly důležité místo v jeho životě. Celek nabízí souvislý vhled do Tischnerova myšlení a dává je poznat v jeho konkrétnosti, včetně nadhledu a neodmyslitelného smyslu pro humor.

NAKLADATELSTVÍ TRIÁDA

Děkujeme Vám za zakoupení elektronické knihy. Tuto knihu v tištěné podobě můžete v případě, že je dostupná, získat prostřednictvím e-shopu na www.i-triada.net se slevou z běžné prodejní ceny, stejně jako další tituly nakladatelství Triáda.

Nakladatelství Triáda vzniklo v roce 1994. Vydává současnou a starší českou i překládovou beletrii, filozofickou a historickou literaturu, literárněvědné a uměnovědné texty. Zaměřuje se na kvalitní a edičně náročné tituly, a to jak beletristické, tak odborné. Značný důraz je kladen na redakční přípravu a grafickou úpravu. Knihy Triády obdržely v minulých letech řadu ocenění a nominací v literárních soutěžích a anketách.

Další informace o nakladatelství, novinkách, nabízených titulech, distribuci apod. naleznete na www.i-triada.net.